Azîz Mahmud Hüdâyî'nin *Necâtü'l-Garîk* Adlı Eseri

AHMET AĞRALI
Araştırmacı - Yazar

Necâtü'l-Garîk[1]

Hudaya hamd ve minnet evvel ahir
Ki oldur zâhir ve bâtında zâhir

Zuhuru perde olmuşdur zuhura
Gözü olan delil ister mi nura

Güneş zahir değil midir karındaş
Ne var görmezse anı çeşm-i huffaş

Huda zahirdürür mahlûk mestur[2]
Hilaf anlayub olma Hakdan dür

Aceb sun' ve aceb sırr-ı ilahi
Ki olmuşdur avalim[3] cilvegahı

Heman levs-i cehaletden[4] elin yu
Bu kevserden içegör bir içim su

Bu zahir bildiğine olma mağrur
Sakın kim ma'rifetden olasın dür

Ikal-ı[5] akl-ı cüz'iyyeden halas ol
Efendi badenüş-ı[6] bezm-i[7] has ol

Azîz Mahmud Hüdâyî'nin bir eseri

Fİ MEDHİ'NEBİ SALLALLAHU ALEYHİ VE SELLEM

Salât ile selam olsun resule
Ki oldur rehnüma[8] olan bu yola

Muhammed mukteday-ı enbiyadır
Muhammed rehnümay-ı evliyadır

Muhammed server-i[9] cem'-i rusuldür
Muhammed hadi-i[10] hayr-ı sübüldür

Kamudan gerçi Hak hoşnud olubdur
Makam amma ana mahmud olubdur

Buyurmuşdur anın şanında Mevla
Fe kane kabe kavseyni ev edna[11]

Şu zatın ki ola meddahı[12] Rahman
Ne vechile anı medh ide insan

Kudümü âlemine oldu rahmet
Anına bitdi bünyan-t nübüvvet

Selam âline ashabına her an
Karin[13] ola dahi Rıdvan-ı rahman

MATLA-I RİSALE

Gel ey vahdet diyarının garibi
Hakikat gülşeninin andelibi[14]

Ezel bağında bitmiş bir gül iken
Kadimi aşiyanda bülbül iken

Tenezzül eyleyüb geldin cihana
Gidersin bir gün eski aşiyana

Bilirsin hod[15] işitdin bu hitabı
Lidu lil mevti vebnu lil harabi[16]

Bu âlem bir hayal-i haba[17] benzer
İçinde ömr-i âdem aba benzer

Sakın imdi hayalata inanma
Eser yele akarsuya dayanma

Şahadet mülküdür zahirde dünya
Hakikatde velâkin dar-ı ukba

Çü[18] dünya ehli bir serhoş gibidir
Ko gördükleri bir düş gibidir

Sened isterler ise bu kelama
Nazar kılsınlar *ennasü niyama*[19]

Kale'n Nebiyyü sallallahu aleyhi ve sellem "ennasü niyamen ve iza matü intebehu" Ve emma Yusuf aleyhisselam fekad büniye'I emrü ala zahirihi ve kale "ya ebeti haza te'vilü rü'yaye min kablü kad celaleha Rabbi hakka"[20]

Çü Yusuf zahiri üzre gidipdir
Anınçün hakla ta'bir edipdir

Göre irfanın fahr-i enamın[21]
Nice hakkını vermişdir makamın

Ki dünyayı hayal ve hab bildi
Uyanmağı beyim ukbada kıldı

Uyan gafletden imdi akil[22] isen
Hakkı anlayıgör ehl-i dil isen

Olub ölmezden evvel bil Huda'yı
Hevayı ko sivayı ko Hüdai

Siva-yı Hak heva ile hevesdir
Hak anla Hakkı bil Allah besdir[23]

Kişi Hak bilmeğe geldi cihane
Yanılır arada türlü bahane

Kalallahu teala "vema halaktül cinne vel inse illa liya'budun" ve fesserehu İbn-i Abbas radıyallahu anh bikavlihi "liya'rifun"[24]

Müfesserdir[25] ibadet ma'rifetle
Bilinmez işbu cah[26] menziletle

Kelam-ı İbn-i Abbas'a nazar kıl
Gönülden rayb[27] ve şekk asarını sil

Sakın kim olma bu ma'naya cahid[28]
Kelam-ı *küntü kenzen* ana şahid

Vefil kelimati'l kudsiyyeti "küntü kenzen mahfiyyen fe ahbebtu en u'rafe fe halaktü'l halka li u'rafe ve tahbebtü ileyhim bin ne'ami hatta arafuni"[29]

Eğer oldunsa bu ma'naya vakıf
Çalış sa'y et ola gör Hakka arif

Nedir dersen eğer anın tariki
Bilir Hakkı bilen nefsin hakiki

Kale'n Nebiyyü sallallahu aleyhi ve sellem "men 'arefe nefsehu fekad 'arefe rabbehu''[30]

Efendi nefsine agâh[31] olagör
Mücahid fi *sebilillah* olagör

Heva-yı nefsini kam'[32] eyleyen er
Cihad-ı ekber eyler ey birader

Ve lizalike kale'n Nebiyyü sallallahu aleyhi ve sellem hine recea an gazvetin "raca'na minel cihadi'l asgari ile'l cihadi'1 ekber; ya'ni mücahedeti'n nefsi ve inne min uddet cihaden ekberen lienne ha saret sebeben kariben li ma'rifeti'r rabbi'Ileti hiye'l maksudü minel halki bi hilafi cihadi'l ma'ruf"[33]

Şu kim ede hevayı kam'a cür'et
Eder Mevla ana labüd[34] hidâyet

Kalallahu teala vellezine cahed" jinl linehdiyennehum sübülena "[35]

Gel imdi maksada eyle şuru'u[36]
Beyan eyle usulü ve füru'u

Me'anı[37] mekdebinden bir varak yaz
Beyim ıtfal-ı ervaha[38] sebak yaz

Seragaz[39] eyle uşşaka nevadan[40]
Geçegör bu heva ile sivadan

Sakın elden koma mıkraz[41]-ı la yı
Gönülden kesmeğe hubb-i sivayı

Tılsım-ı kenz *illa la* dır ey yar
Nitekim halika ekvan ve asar

Derviş tevhide imdi gayret eyle
Define açılınca dikkat eyle

Evvela kim başına devlet konubdu
Hüma[42]-yı izzet ve rıf'at[43] konubdu

Budur asl-ı usul olduğu tevhid
Ki ider ağyardan[44] matlubu tevhid

Saray-ı sırra pes nefy oldu çarub
İren isbata tahsil itdi matlub

Hüviyetden dem urub Hakka irdi
Hayat ikliminin zevkini sürdü

Bizim ahvalimiz ey hayy u kayyum
Cenab-ı pakine hep cümle ma'lüm

Dü âlem taht-ı teshirindedir[45] hep
Doyar mı kahrına hiç kimse ya Rab

Bize lutfunla eyle ya zel ikram
Celalinden öte ikramın in'am

Fenadan geçirüb irgör bekaya
Fetür cüdunla[46] hakkani' ataya

Hudaya eylegil fadlınla rahmet
Bulavuz ta kim cennet içre cennet

Şunu kim kaplıya envar-ı tevhid
Tulu'[47] ide ana esrar-ı tevhid

Girer cennet içinde cennete ol
İrer lezzet içinde lezzete ol

Nüh[48] cennet halıkına yası! olur
İrer zevka muradı hâsıl olur

Fİ BEYANİ MERATİBİ'T TEVHİD

Gel ey hoca yine aç tenk-i[49] sükker[50]
Mükerrer ola ta kim tatlı sözler

Kelam-ı kümmeli[51] takrir eyle
Gönüller hanesin tenvir eyle

Safalar sürmeğe ervah ve esrar
Nedir ehl-i hakikat söyle ey yar

Meratib[52] üzredir erbab-ı tevhid
Tefavüt[53] üzredir ashab-ı tevhid

Kimi efale ermiş kimi sıfata
Kimi vasıl dürür tevhid-i zata

Beşer haddi efendi bu kadardır
Ötesi sanma makdur-ı beşerdir

Meğer kim berk-i[54] hatıf[55] gibi bir an
Kulun sırrına ire nur-ı Rahmanı

Velâkin zail[56] olur yine ol dem
İrişmez ana bin akl-ı âdem

Eğerçi fadl-ı Hakdır işbu halat[57]
Kapudur ana lakin zikr u ta ʻat

Müsemmaya vesail[58] oldu esma
Yolundan feth olur labüd[59] mu'amma

Şu kim esrar-ı zikre irmek ister
Yolundan tutsun anı ey birader

İnne't tevhide mebde'ü külli zevkin ve nimetin kema enne'ş şirke menşaü külli azabin ve nikmetin[60]

Bu tahkiki birader istima'[61] et
Safa ve zevkle bir hoş sima' et

Cemi' zevka tevhid oldu mebde'
Azaba nitekim şirk oldu menşe'

İki kısm oldu şirk ey merd-i[62] tahir
Biri şirk-i hafidir biri zahir

Celiden kurtulubdur ehl-i iman
Hafide kaldı işkâl[63] ancak ey yar

EI hadisü fi sahihayn an Enes ibn Malik radıyallahu anh "Ma min ahadin yeşhedü en Ia ilahe illallah ve enne Muhammeden abdühu ve resaluhu sıdkan min kalbih. İlla harramehullahu ale'n nari ve fihima[64]

An Muaz ibn Cebel enne'n nebiyyü sallallahu aleyhi ve selleme kale lehu Ya Muaz hel tedri ma hakkullahi alel ibadi kale kultü Allahu a'lemü ve Resaluhu kale en ya'budahu velli yüşrika bih. şey'en sümme kal/e etedri ma hakku'l ibadi alallahi teala kultü Allahu ve Resaluha a'lemu kale en La yu ʻazzibehum"[65]

Hadisin zahirine olma mağrur[66]
Ki İrfan meclisinden olasın dür

Ki ehl-i ma'sıyet derler bunu hep
Yine böyle iken olurlar mu'azzeb[67]

Budur vechi eğer eylersen idrak:
Ki ol şirk-i hafiden olmamış pak:

Usat-ı[68] mü'minini yakdığı nar
Anınçündür beyim şirk-i hafi var

Eğer şirk-i hafiden kurtulaydı
Huda anı cahıme[69] mi salaydı

Nebi sana bu ma'nayı duyurdu
Anınçün sıdk-ı kalb ile buyurdu

Hadis-i saniye[70] dahi nazar kıl
Hilafın anlamakdan ki hazer[71] kıl

Beyim bu kaide ma'lumun olsun
Derunun ma'rifet nuruyla dolsun

Umum eyler ifade nekre her an[72]
Siyak-ı nefye[73] vakı' olsa ey can

Bu ma'nayı eğer etdinse idrak
Olunmamak gerek hiçbir şey işrak[74]

Eğer şirk-i hafi ve ger celidir[75]
Bulardan pak olan labüd velidir

Velisine Huda kılmaz azabı
Dahi görmez suali ve azabı

Kişi şirkden edicek içtinabı[76]
Muhakkak bil ki ol görmez azabı

Karındaş anladınsa bu tarıki
Karinin[77] ola tevhid-i hakiki

Bu ma 'nadan ana kim ire irşad
Bir işi *zeyd ü amre[78]* kılmaz isnad

Muvahhid eylemez pes gayrı isbat
Ki *ettevhidü iskatül izafat[79]*

Mukallid[80] ger ede da'va-yı tahkik
Olunur hali bu mizana tatbik

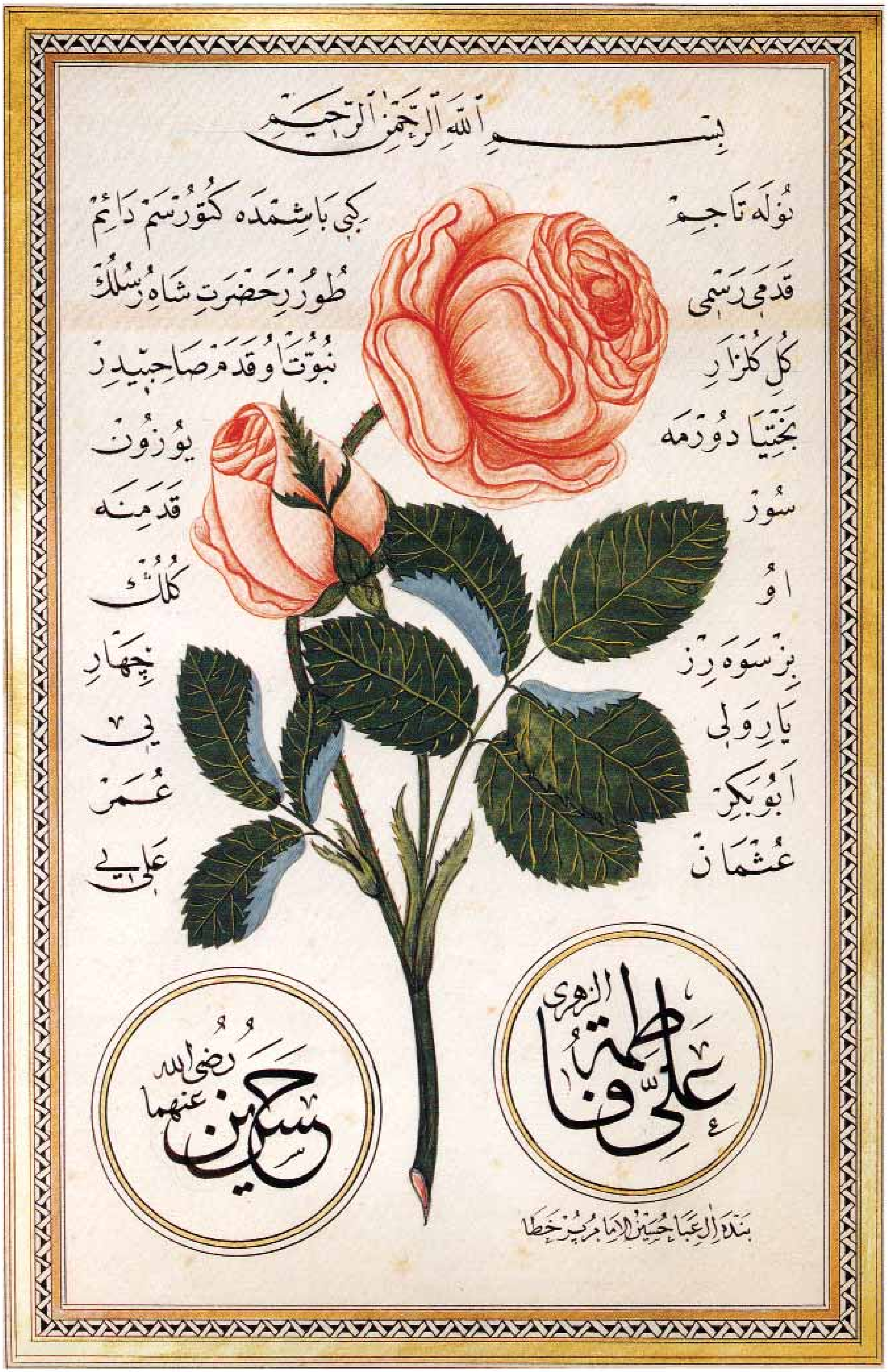
Ki *zeyd ü amre* isnad etdiği kar
Kaçan olmasa gelmez ana inkâr

Eğer ol işi andan bilmeyeydi
Fevatından[81] teellüm[82] gelmeyeydi

Teellüm oldu anın şirkine dall[83]
Neye vardı aceb bildin mi ahval

Azaba bais[84] olan şirk ü şekkdir
Teellüm ana bilirse mahekkdir[85]

Gel imdi *zeyd ü amre* söğmeği ko
Beyim asar-ı şirkden var elin yu

Gül-i Muhammedî

KISSA-İ ŞEYH EBÂ YEZÎD BİSTÂMÎ

Rivâyet olunur ki pir-i Bistam
Ki ya ‘ni Bayezid sahib-i ikdam

Bu denlu cidd ve sa’y-ü dikkatiyle
Bu denlu halvetiyle uzletiyle

Bakub her haline ol merd-i faik[86]
Arayub bulmadı bir Hakka layık

Dedi bir Hakka layık iş yok elhak
Meğer var ise tevhidim var ancak

Dediler bilmezmisin süd yediğin
Yüreğimi süd ağrıtdı dediğin

Bu resme bulunur mu sende tevhid
Aceb sen kande[87] ya kande tevhid

Olur, tevhid aslı her kemalin
Nitekim şirkdir aslı her dalalin[88]

Kişinin şirki denludür azabı
Er isen eyle imdi içtinabı

Karini müşrikin olur azazil[89]
Geçer boynuna ağlal[90] ve selasil[91]
Kusuru şirkden şol kim ola pak
Olur, cennet kusurunda[92] ferahnak[93]

İki kısm oldu hem cennet kusuru[94]
Birisi ma ‘nevidir bir suri

Olubdur ma ‘nevi cennetde cennet
Muvahhid anda bulur dürlü lezzet

Görür ol cennet içinde cennet
Bulur her ni’metinde nice lezzet

Kulak işidmeyüb göz görmediği
Gönle gelmeyub akl ermediği

Neler i’dad[95] eder salih kuluna
Nice vasf eyliyem anı biline

Kema kale “a’dedtü li’ ibadiye’s salihin ma la aynün raet vela üzünün semi’at ve-la hatara ‘ala kalbi beşer”[96]

Salaha gerçi her ma’ruf yoldur
Hakikatde velâkin salih oldur

Ki ol terk ide cümle masivayı
Geçe nefsinden bula Hudayı

İrişmiş ola ol tevhid-i zata
Bakub kalmaya efal ve sıfata

Bu tevhide eğer ermek dilersen
Seray-ı vahdete girmek dilersen

Devriş sıdkıyla daim kar'-ı bab[97] et
Sivayı terk edüb ref-i hıcab[98] et

Gerekdir terk-i dünya terk-i ukba
Hıcabın azamı varlıkdır amma

*VeIizalike kıle vücudike zenbün la yukas*e *aleyhi zenbün ahar*[99]

Ne vakit kim ola ol zenb zail
Gidüb hail[100] ola dil Hakka vasıl

REF'U'L HİCAB VE TA'LÎMÜ'L EDEB

Gel ey devlet meta'ına haridar[101]
Ki guş-i[102] cana bir hoş gevherim var

Ne gevher[103] belki miftah-ı[104] se'adet
Anınla açılır ebvab-ı[105] hikmet

Hidâyet erüb ol babı açarsan
Hicab-ı a'zamı öte geçersen

Olasın cem'a ve hem farka vasıl
Kemaliyle muradın ola hâsıl

Kaçan nur-ı hakikat lem'a[106] sala
Seni bir cezbe ile senden ala

Rububiyyet dimağında ide kar[107]
Ubudiyyetde kasır[108] olma zinhar

Çalış işbu hıcabı hark[109] idegör
Sakın cem' ile farkı fark idegör

Hakikatde dilersen feth-i babı
Beyim hark eyle bu muhkem hıcabı

Zekere'l kavmu enne' lfarka ma nüsibe ileyke mine'l kesbi ve ikameti ve daiifi'l 'ubudiyyeti ve ma yeliku bi ahvali'l beşeriyeti. Ve'l cem'a ma sülibe 'anke bel kane min kabli'l hakki min ibdaî melanin ve ibtidtai lutfin ve ihsanin ve labudde lilabdi minhüma feinne men la tefrikate lehü la'ubudiyete lehu ve men la cem'a lehu la ma'rifete lehu fe kavlül 'abdü iyyake na'büdü isbatu't tefrikati ve'l 'ubudiyeti. Ve kavluhu "iyyake neste'inu" talebü'l cemi fenzur ile'l irşadi'l ilahiyyi keyfe ceme'aha fi's suretilleti ce'aleha müfteteha kitabihi'r refi'i ve elzeme kıraeteha fi's salati li külli şerifi ve vadin. Sümme i'lem enne muradena fi hazihi'r risale bi'l cem'i ve't tefriki 'âdemi ihticabi'l 'abdi bi'l hakkı 'ani halki ve la bi'l halki 'ani'l hakk feyeummü'l farku elle-

zi kable'l cem'i ve ba'deha fela yahtecibu bi'l vahdeti 'anil kesreti ve la bi'l kesreti 'ani'l vahdeti bel yecme'u beyne ma'rifeti ve'l ubudiyyeti fe yahsulu lehu'l bekau ba-de'l fenai fefhem zalike tahlus 'ani'l mehalik vallahı'l hadi ve 'aleyhi i'timadi.[110]

Şunun kim cem 'i yok irfanı yokdur
Şunun kim farkı yok ilhadı[111] çokdur

Gezer cem' ehli deryalarda galtan[112]
Yürür fark ehli sahralarda hayran

Biri şol türke benzer şehre gelmez
Biri şehir âdemi ki karye[113] bilmez

Hakikatde kemal ehli ol oldu
Ki hem deryayı hem sahrayı bildi

Şu kim bu vartadan[114] buldu halası
Beyim şekksiz ol oldu tanrı hası

Kalallahu te'ala "in tusibhüm hasenetün yekalu hazihi mi'indillah ve in tusıbhum seyyietün yekalu hazihi min 'indii. Kul küllün min 'indillah "[115] *ve kale eydan "ma esabeke mi hasenetin feminallah ve ma esabeke min seyyietin femi nefsik"*[116]

Ki olur *kim femin nefsik* der ol şah
Ki olur der *kul küllün min indillah*

Beyim tevhid-i sırfın da yeri var
Makamın gözle gafil olma zinhar

Bu tevhide Bakub Musa peygamber
Pes *illa fitnetük* der ey birader

Kalallahu Teala hikâyeten 'an Musa aleyhisselam "in hiye illa fitnetuke tüdillü biha men teşa ve tehdi men teşa"[117]

Evgat[118] fehm eyle ma'na-yı kelamı
Gözet yerli yerinde her makamı

Günahı nefse isnad eyleyigör
Edeb yolun efendi söyleyi gör

Değil bu şirkin ol tevhide mani'
Sana belki bundan dahi nafi'[119]

Kula Mevla edeb yolun duyurdu
Göre nice *femin nefsik* buyurdu

Edebdir hilye[120]-i İnsan-ı kâmil
Edeb terk etti redd oldu azazil[121]

Dilersen olasın makbul-ı hazret
Müeddeb ol bulasın ta ki kurbet[122]

KlSSA-İ ŞEYH EBA SA'İD MA'A'Z-ZÂİRE

İşit kim bu Sa'ide geldi bir er
Ziyaret etmek için ey birader

Meğer fark etmeyüb ol sol ve sağın
Kapıya kodu ol sol ayağın

Buyurdu ana ol sahib-i keramat
Karib[123] olmaz edebsiz bize heyhat

Şu kim rah-ı[124] edebden taşra[125] gide
Kaçan ola bizimle sohbet ede

KISSA-İ ŞEYH BAYEZİD EL-BİSTAMİ

İşitdin mi aceb şol Bayezidi
O aynü'l arifin olan feridi

Yanında öğdüler bir şahsı hayli
Anı görmeğe etdi kalbi meyli

Varub anı ırakdan bakdı gördü
Ki ol er kıbleden yana tükürdü

Edeb terk edüb ol çün böyle etdi
Görüb şeyh anı koyub döndü gitdi

Dilersen kim kabul ide seni Hak
Müeddeb ol müeddeb ol müeddeb

TAHKİKU'L HAK

Beyim sem'inde[126] olsun işbu tahkik
Gerekdir kâmile cem' ile tefrik

Kaçan kim ola bir zellet suduru
Bakub tevhide hoş görme kusuru

Tenezzül etse nefse töhmet eyle
Terakki et efendi gayret eyle

Bu şirki tutma ol tevhide yeksan[127]
Bulunur zulmet içre ab-ı hayvan

Teferrüc[128] et hakikat gülistanın
Hisar edin şeri'at bostanın

Hakikat eyleyüb sırrında ceylan
Şeri'at zahirin hıfz etsün ey can

Kale Ebu Süleyman Darani kuddise sırruh "rubbema yenküsü 'lhakikatü fi kalbi erba'ine yevmen fela üzine leha en tedhule kalbi illa bi şahideyni'l kitabi ve'l sünneti"[129]

Gâhî vahdet elinde kıl tena'um[130]
Ki eyle bağ-ı kesretde terennüm

Seray-ı vahdete yol gösteren şah
Der idi gâh[131] olurdu li *ma 'allah*[132]

Gâhî irşad içün erbab-ı dini
Der idi *ya Humeyra kellimini*[133]

Bilirsen ger efendi işbu halet
İder anın kemaline şahadet

Habibullaha eyle iktidayı
Sırat-ı müstakime git Hüdai

Hakiki mülke hakkani nigah[134] et
Ubudiyet makamın cilvegah et

Kuru da'vada çok türlü telef var.
Ubudiyetde hod nice şeref var

İden *esra bi abdihi* sırrın iz'an
Getürür bu söze sıdk ile iman

Ela yüra innallahe teala' keyfe kale "sübhanellezi esra 'abdihi" velem yekul bi nebiyyihi vela bi resulihi iş'aran enne neyle tike'l meratibi'l aliyeti la yeteyesseru illa bil'ubiidiyyetı'[135]

Uluvv-i rütbete ta 'at sebebdir
Anı sanma ki bir kuru ta'abdir

Kalellahu Teala: "İleyhi yusudu'l-kelimü't-Tayyibü ve'l-ameli's-Salihi yerfeuhu[136]

Eğerçi mu'teber hükm-i ezeldir
Terakkiye sebeb lakin ameldir

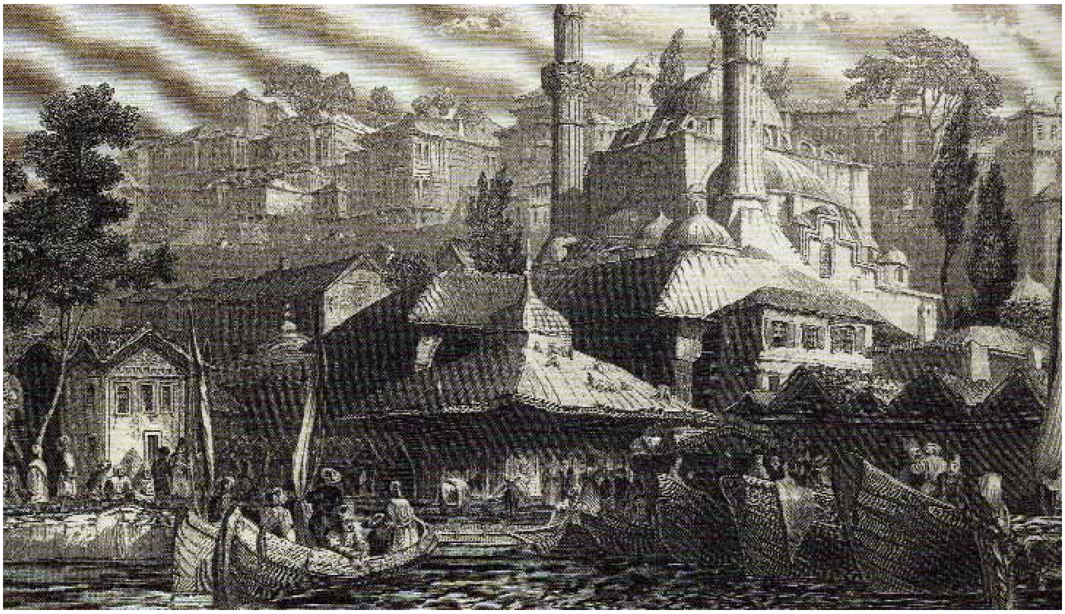
Amel etmezse ger icab-ı cennet
Velâkin vardır anda ba'isiyyet

Kulun takdiri Hak sermayesidir
Amel san nerdübanın payesidir

Terakki silmeyene oldu mirkat
Meratib kat'ına olmuşdur rat

Kulun zatında konsa kabiliyet
Çıkarır fi'le anı hüsn-i ta'at

Hakikat sanma kim terk-i aıneldir
Velâkin terk-i rü'yet ki güzeldir

Üsküdar İskelesi

Kale Hasan el Basri falemü'lhakikati terkü mülahazati'l ameli Ia terkü'l ameli ve kale eydan talebü'l cenneti bila amelin zenbün min ez zunüb[137]

Efendi bulmak istersen kemali
Amel it lik[138] kılma ittikali[139]

Kale Aişetü radıyallahu anha hine raet enne kademeyi'n nebiyyi sallallahu aleyhi ve sellem kad teverra meta mine'l İlmi fi's salati etükellefü haza ve kad gafera leke ma takaddeme min zenbike ve ma teahhare fekaIe e fela ekunu abden şekuran ve'lhadisü'l mezkûr fi's sahihayni rivâyeti an Aişete radıyallahu anha[140]

Sual etdi resule bint-i sıddik
Nedir bab-ı amelde bunca tedkik

Bağışlamışdı Huda ol rabb-i ekber
Zunübun *ma tekaddem 'ma teahhar*[141]

Dedi abd-i şekür olamayayım mı?
Ol ihsana şükr kılmayayım mı?

Gel imdi bu kelamı dinledinse
Hadis-i Mustafayı anladınsa

Sakın bab-ı amelden dur olma
Kuru ümniyyeye[142] mağrur olma

Amel oldu müride kurbet içün
Vusül ehline şükr-i ni'met içün

Ve fi kelimati'l kudsiyeti layezalü 'abdi yetekarrabü ileyye bi'n nevafili hatta uhibbehu[143]

Amelden Hakk'a yokdur nef'[144] veya darr[145]
Senin çündür kamusu[146] ey birader

Kema verede fi'l kelimati'l kudsiyyeti ya 'ibadi lev enne evveleküm ve ahıraküm ve inseküm ve cinnekünı kanu ala etka kalbi reculin min küm ma zade zelike fi mülki şey'en ya 'ibadi lev enne evveleküm ve ahıraküm ve inseküm ve cinneküm kanu ala efceri kalbi vahidin. minküm ma nekasa zalike fi mülki şey'en ila en kale ya 'abdi enema hiye a'maliküm uhsiha sümme üfıküm iyyaha femen vecede hayran felyahmedillahe ve men vecede gayra zalike fe Ia yelumenne illa nefsehu revahu müslim an ebi Zer radıyallahu anh[147]

Sakın terk-i amelden ki hazer kıl
Kimin buyruğunu sayarsın nazar kıl

FASLUN Fİ ENNE'N NÂSE YUHŞERÛNE YEVME'L KIYÂMETİ ALÂ HASEBİ A'MÂLİHİM[148]

Kanı bir nakd-ı din ile haridar
Kanı bir müşteri germ[149] oldu bazar

Alub mısr-ı hakikatden şekerler
Akiden pak idegör ey birader

Kişinin i'tikadı fasid olsa
Amel esvakı[150] dahi kasid[151] olsa

Ba'id[152] olur Hudanın rahmetinden
Kaçan haz ala cennet nimetinden

Gel ol i'tikadın eyle pak
Kelamı dinle hoş eyle idrak

Pes andan lazım olsun hüsn-i ta 'at
Yüzün ak ola ta rüz-i kıyamet

Ne hal üzre ölüser kişi bunda
Anınla kopıser yarınki günde

Bu kavlin sıdkına ey ehl-i iffet
İder *te'tune efvaca*[153] şahadet

Allah u te'ala ''yevmeyenfahufi's suri fete'tune efvaca"[154]
Rüviye ennehu sallallahu 'aleyhi ve sellem süile 'anhu fe Le yuhşeru 'aşeratü esnafin min ümmeti ba'duhum 'ala sureti'l kıradeti ve ba'duhum 'ala sureti'l hanaziri ve ba'duhum menkusune ercülühüm fevka vucuhihim ve yushabune 'aleyha ve ba'duhum 'umyen ve ba'duhum summen ve bukmen ve ba'duhum yemda'une elsinetehüm hiye müdlatün 'ala sudurihim yesilü'l kayhü min afvahihim yestakziruhum ehli'l cem'i ve ba'duhum kutu'at eydihim ve erculühüm ve ba'duhum maslubuna ala cuzu'in min narin ve ba'duhum eşeddü netnen mine'l ciyfi ve ba'duhum yelbesune ciyaben sabigaten min katranin lazimetin bi culudihim fe-

emmellezine ‘ala sureti’l kıradeti felkıtatü minennasi ve emmellezine ‘ala sureti’l hanaziri ehli’ssuhti ve emme’l menkusune ‘ala vucuhihim fe ekiletü’r riba ve’ emme’l ‘umya fellezine yecurune filhukmi ve emme’s summu ve’l hükmü fel mu’cibune bi amalihim ve emmellezıne yemdaune elsinetehüm fe’l ulemaü ve’l kasasü’llezine halefe kavlühüm a’malehüm ve emmellezine kutı’at eydihim ve ercülühüm fehümüllezine (zune’[) cirani veemme’l meslubune ‘ala cuzu’in min narin fe’s suatü bi’nnasi ile’s sultani ve emmellezine eşeddü netnen min ceyfin fellezine yetbe’une’ş şehevati ve’llezzati mene’u hakkullahi fi emvalihim ve emmellezine yelbesune’l ciyabe fe ehlü’l kibri ve’l fahri ve’l huyelai[155]

Resülullaha soruldu bu âyet
O sultan itdi tafsili begâyet

Ki bazı ümmetimden ruz-i mahşer
Yakin on türlü suretde geliser[156]

Birinin şekli maymun biri hınzir[157]
Biri başı aşağa sürünür zir[158]

Biri gözsüz biri dilsiz kulaksız
Dilin çiğner biri biri ayaksız

Biri maslub[158] biri müntindir[159] ey can
Birinin oluser kaftanı katran

Gel imdi dinlegil bunları kimdir
Ki bilmek kişiye gâyet mühimdir

Buyurmuşdur yine ol fahr-i âlem
Ki oldur seyyid-i evlad-ı âdem.

Bugün bunda olan kattat[160] ve nemmam[161]
Olur, maymun gibi yarın bed-endam

Şular kim daima suht[162] ve haram yir
Olur, yarın olar suretde hınzır

Riba malını yirse bunda bir er
Kıyametde yüzü üzre sürerler

Dahi cevr[163] eylese hükmünde hâkim
Ko pür gözsüz kıyametde o zalim

Şular kim summ[164] bükm[165] olan efendi
Görüb a’malini ana dayandı

Şu kim akvali[166] ahvaline uymaz
Dilini çiğneyüb ol kişi duymaz

Ola şol kimse kim müezzi-i ciran[167]
Ko Pür elsiz ayaksız ruz-i mizan

Şunun kim gamz[168] ile sa’yola işi
Cuzu’-ı nara[169] asılır o kişi

Uyub şehevata men' idenler zekâtı
Cifeden[170] kokusu bed ola katı

Şunun kim kibr u fahr[171] ola hevası
Olur, katrandan anın hem libası

Beyim ma'lumun olduysa bu ahval
Gerekdir kişide pes hüsn-i a'mal

FASLUN Fİ TAFSİLİ'L A'MAL

Amel dahi iki kısm oldu ey dost
Birisi mağz[172] olupdur birisi post[173]

Ki yani biri batın biri zahir
İkisin dahi cem' eyle olma kasır

İki canib kaçan kim ola ma'mur
Denilür la cerem[174] nurun ala nur

Şeri'at hükmünü eyle ri'âyet
Yerine vara ta farzla sünnet

Ola merdi hem efal ve sıfatın
Müzeyyen ola envariyle zatın

İdegör zahir ve batın ri'âyet
Bulasın ta ki cennet içre cennet

İkisine dahi ikdam-ı[175] tam et
Veli batında- artık ihtimam et

Ki zira batınındır manzar-ı Hak
Taşın mahlûka manzar oldu ancak

Çalış imdi bunu iste Huda'dan
Derunun pak ola levs-i sevdadan

Teneffus edicek rahmet nesimi[176]
Getirdi buy-i[177] gülzar-ı[178] kadimi

O buyi duymağa insan gerekdir
Değil ten can içinde can gerekdir

Olur, insan-ı kâmil mazhar-ı Hak
Gözünden perdeyi kaldır öğüt bak

Huda çün *küntü kenz* esrarın açdı
O kenzin zübdesin[179] insana saçdı

Fadail cümle anda cem' olubdur
O Hakka ve Hak ana sem' olubdur

Kema verede fi'l hadisi'l kudsi la yezlalü 'abdi yetekarrabu ileyye bi 'n nevafili hatta uhibbehu fe iza ahbebtühu küntü sem'ahü ve basarahü[180]

Kişinin tahir ola çünki kalbi
Olur, ol mahzen-i esrar-ı gaybi

Kulub-ı evliyadır Hakka mahrem
Kulub-ı evliyadır arş-ı a'zam

Efendi bulmak istersen kemali
Kulub-ı evliyadır cilvegahı

An ibn Ömer radıyallahu 'anhüma enneha kale kile ya Rasülallah ennallahe la fi'l 'ardi ve la fi's semai kale fi kulubi ıbadihi'l mü'minin ve fi'l hadisi kudsi ma vesi'ani ardi vela semai bel vesi'ani kalbü 'abdiyyi't takiyyi'nagiyyi' i vera '[181]

Eğerçi pak eden kalbi Hudadır
Sebeb amma ana çarub-ı[182] la'dır

Beyim tevhid olubdur hayr-ı ezkar.
Hadis-i Mustafa'dan ol haberdar

Kale'*n Nebiyyü sallallahu 'aleyhi vesellem hayrül ezkar şehadetün en la ilahe il-lallah"*[183]

Şu kim esrar-ı zikre irmek ister
Yolundan tutsun anı ey birader

Muadil olmaz ana sair a'mal
Muhakkak bil efendi böyledir hal

Kale Resulullah sallallahu 'aleyhi vesellem "Ya eba Hureyre İnne külle hasenetin ta'melüha tuzenü yevmi'l kıyameti illa şehadete en la ilahe illallah feinneha la tuda'u fl mizanin lienneha lev vudi'at fi mizani men' kaleha sadıkan vuzı'ati's semavatü ve'l 'aradune's seb'u vemafihinne kane la ilahe illallahu ercaha'[459]

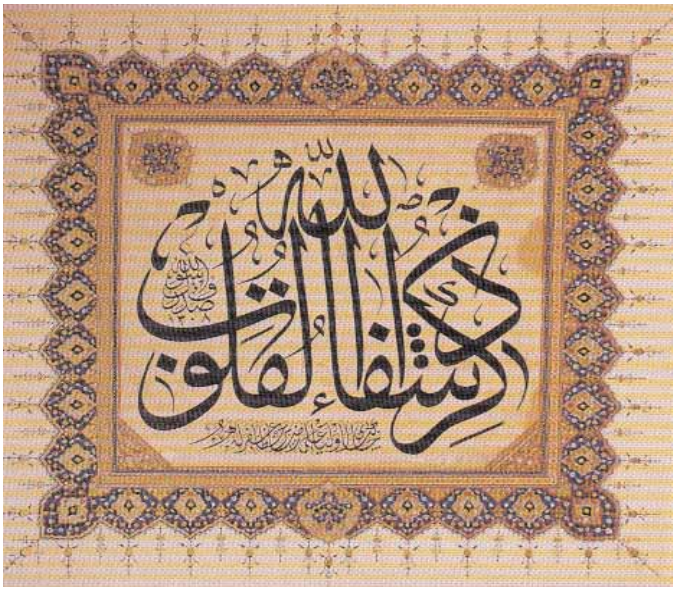
Rivâyetdir resul-i ba-safadan
Nebiler muktezası Mustafa'dan

Ne denlü olsa a'mal ve ibadet
Kamusu tartılır ruz-ı kıyamet

Veli tevhid asla vezn olunmaz
Ki zira tartılacak şey bulunmaz

Kaçan tevhid kim sıdkıla dene
Terazinin konulsa kefesine

Konulsa bir yana ard ve semavat
Muadil mi olur tevhide heyhat

Kalplerin şifasının Allah'ı anmak olduğuru ifade eden levha

Olur, tevhid-i Hak asl-ı usulun
Dahi miftahıdır bab-ı kabulün

Katı akvasıdır[184] erkân-ı dinin
Tılsımıdır beyim genc-i yakinin

Kalennebiyyü sallallahu 'aleyhi vesellem "Büniye'l islam ala hamsin şehadetü en la ilahe illallah[185]

Salât u savm ile hacc u zekatdır
Beşincisi heman tevhid-i Hakdır

Eğerçi beşdürür mebnay-ı iman
Velâkin asl-ı küll tevhid-i Rahman

Kalellahu teala valemu. innema ganimtüm min şey'in fe inne lillahi humusehü."[186]

Ganaimdir[187] ma'rifetle ibadet
Veli tevhid a'ladır begâyet[188]

Ganaimden ol oldu hums-i nafi'
Anınçün oldu ol Allah'a raci'

Cevarih[190] hazzı oldu sair ahmas[191]
Hakkı hakk bil karin olmaya vesvas[192]

VASİYYETÜ'S SELÂTÎN VE'L MÜLÛK

Nasihatdir selâtin u müluke
Heman ancak değil ehl-i süluke

Hakka ta'at ede halka adalet
İki canib bile ola ri'âyet

Olur, mahbub-ı Hak sultan-ı adil
İrer zevka muradı olur hâsıl

Adalet bais-i[193] kurb-i Hudadır
Nitekim zulmeden Hakdan cüdadır[194]

Kale "Ehabbü'n nasi ilallahi ve ekrabühüm minhü's-sultanü'l 'adilü ve ebğaduhum ileyhi ve eb'aduhüm minhü's-Sultanu'l- Cair[195]

Cihanı var iden sultan-ı azam
Beşer nev'inin etdi aslın âdem

Kalallahu te'ala "halakaküm min nefsin vahidetin halaka minha zevceha ve besse minhüma ricalen kesiran' nisaen"[196]

Kamusu bir kapunun kullarıyken
Kamusu bir erin oğullarıyken

Kimin bay eyledi kimini yoksul
Kimin etdi efendi kimini kul
Olub ruz-ı ezelde böyle kısmet
Beyim bu resme cari oldu hikmet

Seni kul edüb etse gayrıyı sultan
Aceb kadir değil miydi o Rahman

Sana vere bu denlu mülk ve ni'met
Seni sultan ede gayrı ri'âyet

Bu ma'nayı öğüt fıkreyle şaha
Hakkın in'amına şükreyle şaha

Bunun şükrü nedir deyu sorarsan
Rızaullaha doğru yol ararsan

Adaletdir adaletdir adalet
Ki ta asude[197] hal ola ra'iyyet

Gel imdi idegör bu şükre gayret
Beyim efzun[198] olur şükr ile ni'met

Kalallahu te'ala "le in şekertüm le ezidenneküm"[199]

Çalış adı ile doldur kâinatı
Bilürsün kim cihanın yok sebatı

Kime baki kalubdur bu harabe
Kimi gördün yüzün urmaz türabe

İki kapulu bir evdir bu fani
Konub göçmekdedir her dem karbani

Kanı Âdem kanı Havva kanı NUH
Kanı mülk-i bedende hükmiden ruh

Ya İsmail ve İbrahim ve İshak
Kanı bunlar efendi bir öğüt bak

Kanı Yusuf ki oldu Mısra sultan
Kanı dünyaya hükmiden Süleyman

Bu denlü hikmetiyle noldu Lokman
Şu'ayb ile kanı Musa bin İmran

Çü kalmaz enbiyaya evliyaya
Hususan Fahr-i Âlem Mustafa'ya

Olur, mu gayra kalmak ihtimali
Odur akil ki fikr ede meali

Gider kalmaz bu dehrin[200] tac u tahtı
Hazan olur bu bostanın drahtı[201]

Kanı şol tak-ı kisra kasr-ı kayser
Ya cam-ı Cem ya mir'at-ı İskender

Aceb gördün mü Şeddad-ı adı
Koyub gitdi yapub *zatü'l imadı*[202]

Sakın imdi bu mü1ke olma mağrur
Adalet et ta ki olasın mansur

Reayanın iyimi kem[203] mi hali
Tefahhus[204] eylemekden olma hali

Sakın ashab-ı iğraza[205] inanma
Beğim herkes hak ilka ede sanma

Buyurur *ı'dilu ahkameh*[206] ol rab
Efendi adı olur takvaya akreb

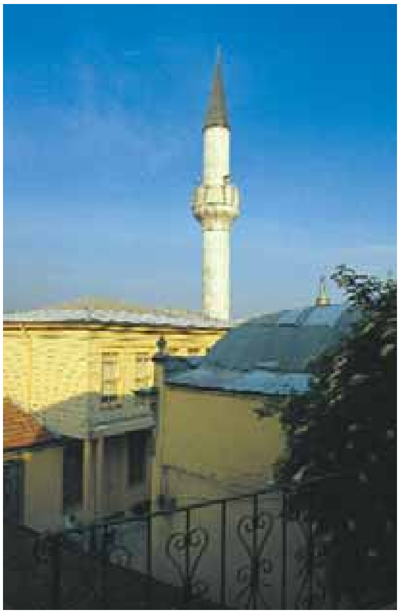
Kalallahu te'ala ı'dilu hüve 'akrebü li't takva"[207]

Kaçan sultan ede bir gün adalet
Sanasın etdi yetmiş yıl ibadet

Kalennebiyyü sallallahu 'aleyhi vesellem 'adlü's sultani yevmen hayrun min 'ibadeti seb'ine seneten ve kale ve'llezi nefse Muhammedin biyedihi ennehu leyürfeu's-Sultanü'l-adilu ile'ssemai mine'l ameli misle 'ameli cümleti'r ra'iyyet"[208]

Azîz Mahmud Hüdâyî Camii ve üst hazire

Azîz Mahmud Hüdâyî Camii üstten görünüşü

İbadet kim ede sultan-ı adil
Reayanınkine olur mu'adil

Seni ve ta'atın tafdil ede Hakk
Ne denlü lutf edübdür bir öğüt bak

Hakkın bu ni'metini fikr idegör
Var imdi ana göre şükr idegör

VASİYYETÜ'L ULEMÂ

Gel ey âlim gurur itme uluma
Bakub kalma sakın ancak rusüma

Beyim ilm olucak nafi' gerekdir
Reva-yı[209] nefsi ol dafi' gerekdir

Neye yarar efendi felsefiyat
Yürü var eyleme tazyi'-i evkat[210]

Gel imdi gayr-i nafi'den hazer et
Göricek isti'az ile güzer et

Kema kale Resulullah, sallallahu aleylıi vesellem ve euzübike min ilmin layenfeu"[211]

Eğerçi ilm-i nafi' mu 'teberdir
İlimsizlik kavs-ı bi-veterdir[212]

İlim ki olmaya a'male makrun
Olur, anın işi meftun[213] ve mağbun[214]

Te’allümden murad olan ameldir
Ne ankim kıl u kal ile cedeldir

Kaçan âlim ola ilmiyle amil
Olur, ol bilmediği ilme vasıl

Kale ‘aleyhisselam “men ‘amile bima ‘âlime veresehu’llah ‘ilme bima lem ya’lem”[215]

Dahi hem olma zahir-i ilme mağrur
Ki irfan mektebinden olasın dür

Mücerred zahire aldanma zinhar
Bilirsün zahirin hod batını var

Kema kale’n Nebiyyü sallallahu ‘aleyhi vesellem “ma neze le mine’l Kur’ani âyetün illa veleha zahrun ve batnun”[216]

Çalış lübb[217] ehli ol aldanma kışra
Seray-ı ma’rifetden kalma taşra

Eğerçi ilm-i zahir de güzeldir
Hakikat ilmi amma bi-bedeldir

VASIYYETÜ’L MÜRÎDÎN

Gel ey mahbub-ı bi-hemtaya[218] âşık
İradetde gerekdir kişi sadık

Mürid oldur ede terk-i iradet
Rızaullah gözetmek ola adet

EI müridü ‘indel ‘ulemai men lehu’l iradetü ve emma ‘inde’s sufiyyeti men la iradeten leha kile li ebli Yezid Bestami ma türidü kale üridü en la üride[219]

Rüsum ve âdete mağrur olma
Mücerred hırkaya mesrur olma

Kemli kale seyyidü’t taifeti Cüneydi’l Bağdadi kuddisesırruh “el ‘ibratü lilhırkati la lilhırkati”[220]

Ni’am zahirde taç ve hırkada hüb
Veli batında olmak dahi mahbub

Bu taç u hırka ile hay ve hüdan
Garaz ıslahı nefs oldu kamudan

Gel imdi nefsini ıslaha kasd it
Çalış dün gün tarik-i hakka cehd it

Huda’ya can ve dilden i’tisam[221] it
Ko ihmali beğim ikdam-ı tam it

Eğer buldunsa bir ehl-i kemali
Yolunda hidmet et ko mekr u âli

Ve illa değme bir lafa inanma
Kuru da'va ile iş bitti sanma

Ki zira ehl-i lafın kesreti var
Diriga ehl-i hakkın kılleti var

Ebul Kasım Kuşeyri kim ol üstad
Zamanında bu beyti kılmış inşad

Emmel hıyamu fe inneha kehıyamihim ve era nisae'l hayyı gayra nisaiha[222]

Anın ol vakte göredir kelamı
Ne nisvan kaldı şimdi ne hıyamı.[223]

Ma'arifden dem urur ba'zı eşhas
Geçinir badenuş-ı meclis-i has

Veli nefsi anın su'bana[224] benzer
Dışı âdem içi kaplana benzer

Eğerçi kim giyer çok kimse sofu
Veli her hırka-puşu sanma sofî

Tasavvuf nefsini pak eylemekdir
Fena ile anı hak eylemekdir

Ve illa *şerrünnas* olur o kişi
Dalal ve dahi idlal olur işi

Resulün bu hadisin işit ey can
Anın hakkındadır der ehl-i İrfan

Kale Resulullah sallallahu 'aleyhi vesellem "Şerrun nasi men kamet 'aleyhi' kıyametü ve hüve hayyan"[225]

Sakın bir lem'aya itme kana'at
Çalış kim keşfola nur-ı hakikat

Hazer kıl gitmeden rah-ı[226] dalale
Suluk eyle tarik-i i'tidale

An ibn Mes'ud radıyallahu 'anhü enne'n Nebiyye 'aleyhi'selamü hatta hattan fekale haza sebili'r reşad sümme hatta an yeminihi ve şimalihi hutatan sümme kale hazihi 'ala külli sebilin anha minha şeytanün yedde'a ileyhi sümme tela kavleha te'ala ve inne haza sırati müstakimen fettebi'ah"[227]

Hutut[228] ile nebi etdi işaret
İder ol rüşdü olana kifâyet

Dalal ve bid'ate ifrat u tefrit
Tarik oldu ve etdi halkı tağlit[229]

Azîz Mahmud Hüdâyî Türbesinde bulunan bir hat Levhası

Oturur taşra yollarda şeyatın
Olur, pes orta yolda ismet-i din

Şu kim ehl-i kemal ve ehl-i dildir
Bilür kim hatt-ı evsat mu'tedildir

Gel imdi ol habibe iktida et
Anın gösterdiği doğru yola git

Kale 'Aliyyü kerremallahu vechehu ve radıyallahu anhu etturuku külüha mesdudetün 'ale'l halki illa men iktefa eseru Resulillahi sallallahu 'aleyhi vesellem"[230]

Buyurur saki-i kevser-i alişan
Karin ola ana Rıdvan-ı rahman

Kişi bir yol ile bulmaz hudayı
Meğer ede resule iktidayı

Resule uy beğim hakkı seversen
Saadet ehli olmağa üyvürsen

Sana dahi muhabbet hası1 ola
Derunun şevk ve zevka vası1 ola

Kalallahu te'ala "kul in küntüm tuhibbanallahe fettebi'uni yuhbibkümüllah "[231]

Olubdur cami'-i ahlak-ı kerime
Nazar eyle *ala hulk-i azıme*[232]

Resulün sünnetin tahsil idegör
Tarik adabını tekmil idegör

Kalallahu te'ala "lekümfi resulillahi üsvetün hasenetün limen kane yercullah "[233]

Huda'yı isteyen uysun imama
Ki ol irşada geldi hass u 'ama

Dem oldur sırat-ı müstakime
Ki ol iletir kişiyi dar-ı na'ime[234]

Huda'yı isteyen sevdi habibin
Bilüb nefsinden artuk can tabibin

Kaçan galib ola hubb-ı peyamber
Kemale erer iman ey birader

Rava'l Buhari an Abdullah ibn Hişam "enneha kale künna maa'n Nebiyyi (aleyhisselam ve hüve ahaza bi yedi Umerin radıyallahu anhu fekale leha Ömeru ya Resalallah ente ehabbü ileyye min külli şey'in illa nefsi fekale lehu aleyhisselamü la vellezi nefsi biyedihi hatta ekune ehabbe ileyke min nefsike fekale Umeru feinnehu elane vallahi ente ehabbü ileyye min nefsi fekale (aleyhisselamü elane ya umeru elane sare imanüke kâmilen "[235]

Dedi bir gün Resule İbn Hattab
Selam ana dahi bir al-u ashab

Seni nefsimden ayruğundan artuk
Severim bunda asla rayb-i şekk yok

Dedi ana Resü1-i basafa la
Ki nefsinden de hatta artuk ola

Dedi nefsimden artuk sevdim e'lan[236]
Dedi kim şimdi kâmil oldu iman

Kişi nefsinden artuk sevse nola
Ki oldur rehnüma olan bu yola

Ki nefs insanı şerr-i bu'de iletir
Resü1-i basafa hod Hakk'a iletir

Kişiye nefsidir akreb olanı
Bilürsün taşradır bundan kalanı

Resul andan ehabb[237] olıcak ey yar
Kalanını kıyas eyle ana var

Fİ'D DUÂ VE'L MÜNÂCÂT

Huda'ya eylegil fadlınla tevfik
Geçür telvinden[238] kıl ehl-i tahkik

Yüzü suyuna cümle enbiyanın
Hususan fahr-i âlem Mustafa'nın

İrişdir bizi efal ve sıfata
Hidâyet eyle hem tevhid-i zata

Bizi avk itmesün[239] esnam-ı nasut[240]
Olavuz ta ki mest-i[241] bezm-i[242] lâhut[243]

Tecelli-i cemal ile vir işrak[244]
Kuyudu[245] al bulalım nur-ı ıtlak[246]

Yoğise sana layık bizde hizmet
Efendi eylegil fazlınla rahmet

Terakkide tenezzülde ilahi
Cenabındır kulun ancak penahi[248]

Müyesser eyleyüb nur-ı şuhudu
Ata' et sonra hakkani vucudu

İrüb zat-ı ehadden kut[249] ve kuvvet
Habibin hürmetine ver muhabbet

Bizi kıl muttali' cem' ile farka
Efendi vir necatı[250] salma garka

Müyesser eyle tevf'ik-i Huda'yı
İre matlubuna ta kim Hüdai

HÂTİME-İ RİSÂLE

Yolunda sadıkı işbu risale
Beyim irşad ide rah-ı visale[251]

Ger ehl-i halvette ger celvette ol
Eğer iz'an idersen göstere yol

Ana ma'lum ola hal-i tarikin
İre *'ayn* 'a ve gide nokta-i *gayn*[252]

DİPNOTLAR

[1] "***Boğulanın Kurtuluşu***" anlamına gelen bu risale; Azîz Mahmud Hüdâyî (ks.)nin Türkçe ve manzum olarak telif ettiği bir eserdir. Orijinal adı "Necatül Ğarik fi'l-Cem'i ve't-Tefrik" dir. Tasavvuf terimlerin Cem' ve Tefrik'i manzum olarak anlatır. (Cem' ve Fark kavramlarına metin içinde değineceğimiz için burada yer vermek istemiyoruz.) 15 alt başlık ve toplam 340 beyitten müteşekkildir. Daha önce birkaç defa farklı eserlerle birlikte yayınlanmıştır: Tarikatname ve Divan'la birlikte Nuri adlı bir kişi tarafından Külliyat-ı Hazreti Hüdâyî adıyla yayımlanmıştır. (İstanbul 1287) Bu neşrin Hüdâyînin kısa bir hal tercümesiyle tarikat silsilesine de yer verilmiştir. Aynı eserleri Mehmed Gülşen Efendi (1925) başına geniş bir hal tercemesi ve Hüdâyîn'in Arapça bir eseri olan Tarikat-ı Muhammediye adlı eserini de ilave ederek yeniden neşretmiştir. (İstanbul 1338) (İslam Ans. Hüdâyî md.). İstanbul Selimağa Kütüphanesi Hüdai Bölümünde yazma nüshası bulunmaktadır. Eserin orijinal nazmını bozmamak amacıyla günümüzde sık kullanılmadığı için anlamları bilinemeyecek kelimeleri dipnotta açıkladık.
[2] Huda aslında zahirdir, fakat mahluk gizlidir sen tersini anlama.
[3] Âlimler.
[4] Cehalet kiri.
[5] Akıllar
[6] Şerbeti, içkiyi yudumlayan
[7] Bir şeyi diş ucuyla ısırmak.
[8] Yol gösteren
[9] Baş, Reis.
[10] Yol Gösteren
[11] Sure-i Necm 9. Âyettir. Meali: "İki yay arası kadar yahut daha az oldu'.
[12] Öven, Metheden.
[13] Yakın, bitişik
[14] Bülbül
[15] Kendin için
[16] Ölüm için evlat sahibi olunuz, harab olmak için bina yapınız.
[17] Rüya, Uyku
[18] Şu
[19] İnsanlar uykudadırlar.
[20] Cenab-ı Resul sallallahu 'aleyhi vesellem buyurdu: "İnsanı Uykudadırlar, Öldüklerinde uyanırlar" Yusuf aleyhisselam bunu zahir üzere haml etmişdir ve demişdir ki: "ey babacığım, işte bu evvel gördüğüm rüyanın te'vilidir" (Sure-i Yusuf l00.Âyet)
[21] Halk, mahlukat.
[22] Akıl eden.
[23] Yetendir.
[24] Sure-i Zariyat, 56. Âyet. Meali: "Ben cinleri ve insanları, ancak bana Kulluk yapmaları için yaratdım" Hazret-i ibn Abbas radıyallahu anh "liya'budun" kavlini "Liya'rifun" olarak tefsir etmiştir.
[25] Tefsir edilmiş açıklanmış, bilinir.
[26] Makam, mevki, mansıb
[27] Şüphe
[28] Çatışan, zıddını iddia eden, tartışan.
[29] Kudsi hadislerdendir. "Ben gizli bir hazine idim. Bilinmezliğimi sevdim. Halkı yaratdım. Verdiğim nimetlerimle kendimi onlara sevdirdim, ta onlar da beni bilsinler."
[30] Hazret-i Peygamber sallallahu 'aleyhi vesellem "Kim nefsini bildi, Rabbini bildi" buyurdu.
[31] Uyanık, Basiretli, Haberdar
[32] Dizginleyen, kontrol altına alan, engel olmak, hâkim olmak.
[33] İşte bunun için Peygamber efendimiz sallallahu 'aleyhi vesellem bir gazadan döndüğünde buyurdu ki, "biz cihad-ı asgardan cihad-ı ekbere döndük" Yani bu mücahede-i nefs niçin büyük sa-

yıldı. Çünki mücahede- i nefs, Alladı tanımak için yakın bir Sebeb olmuştur. Yaratmamdan maksat Rabbini bilmekdir. Ma'ruf olan cihad değildir.
[34] Kesinlikle, gerekir,
[35] Sure-i Ankebut 69. âyetin baş tarafıdır. Meali: "Bizim uğrumuza Mücadele edenlere gelince; biz onlara elbette yollarımızı gösteririz"
[36] Plan, program.
[37] Manalar.
[38] Ruhlar
[39] Halas etmek, kurtarmak, eşini boşamak.
[40] Sohbet etmek, nakletmek, hıfzetmek.
[41] Makas.
[42] O ikisi
[43] Yükselmek, Yücelmek. Yücelik.
[44] Allah (cc)' den başka her şey.
[45] Emir, yönetim.
[46] Yaratmak, Oruç açacak nesne.
[47] Doğmak.
[48] Dokuz.
[49] Şırınga
[50] Şeker.
[51] Kâmil insanlar, manevi anlamda yüclmiş insanlar
[52] Mertebe.
[53] Derecelendirme.
[54] Şimşek.
[55] İçten gelen ses.
[56] Kayıp.
[57] Haller.
[58] Vesileler, Ulaştırıcılar, Vasıtalar,
[59] Kesinlikle/Gerekir.
[60] Nasıl ki her azabın ve nikbetin menşei şirk ise, muhakkak tevhid, her zevk ve ni'metin başlangıcıdır.
[61] Dinle
[62] Genç, Delikanlı.
[63] Problem.
[64] Sahihaynda Hazret-i Enes ibn Malik radıyallahu 'anhdan rivâyet olunur "hiç kimse yok ki, en la ilahe illallah ve enne Muhammeden 'abduhu ve resuluh diyerek kalbinin sadakatı ve tasdiki ile şehadet ederse Allah Kulunu ateşe haram kılar"
[65] Gene Sahihaynda vardır ki, Hazret-i Muaz ibn Cebel radıyallahu 'anhdan rivâyetle Peygamber sallallahu 'aleyhi vesellem efendimiz: -Muaz, kulların üzerine Allahın hakkı nedir, bilir misin? Hazret-i Muaz Allah ve Resule daha iyi bilir, dedi. Resulullah sallallahu 'aleyhi ve sellem Buyurdu ki, Allah'a ibadet etmeleri ve hiç şerik koşmamalarıdır. Resulullah sallallahu 'aleyhi vesellem buyurdu' ki, Allah'a ibadet edip şirk koşmadıklarında kulların hakkı nedir, bilir misin? Hazret-i Muaz Allah te'ala ve Resullü bilir, dedi. Resülullah sallallahu 'aleyhi vesellem buyurdu ki, Cenab-ı Hakk'ın onlara azab etmemesidir.
[66] Aldanmış.
[67] Azablandırılmış.
[68] Asiler.
[69] Ateş.
[70] İkinci
[71] Sakın.
[72] Arapça kaidesidir. Nekra: Bilinmeyen, belirsiz, ya da kayıt altına alınmamış beliritlmemiş "Herhangi bir/" anlamına gelse de burada atıf 68. Dipnottaki "hiç kimse yoktur ki…" hadisinedir.
[73] Kendisinden sonra geleni olumsuz yapan. Atıf yine 68. dipnottaki hadisedir. "Hiç kimse yok-

tur ki…" sözüyle olumsuz yapılana işaret eder.
[74] Şir koşulan. Ya da şirk koşmak.
[75] Parlak, açık, aşikar.
[76] Kaçınma
[77] Dostun, Arkadaşın.
[78] Arap dilinde sıkça verilen örneklerden biridir. Burada bir işi yapan zahiri eli temsil ettiğini düşünebiliriz.
[79] Tevhid, izafetlerin kaldırılmasıdır.
[80] Taklid eden, bilinçli olarak araştırıp yapmayan.
[81] Ölüm, (mevt). Kaybetme. Elden çıkarma. Kaçırma. Bir şeyin bir daha ele geçmiyecek şekilde elden çıkması.
[82] Elem.
[83] Delalet eden, götüren
[84] Gönderen.
[85] Ferahlamış.
[86] Üste çıkan, öne geçen.
[87] Nerede.
[88] Sapıklığın.
[89] Şeytanlar.
[90] Halka
[91] Zincir.
[92] Karslar, Saraylar.
[93] Ferahlamış.
[94] Sarayları
[95] Hazırlar.
[96] Hadis-i kudside buyrulduğu üzere "salih kullarım için hiç bir gözün görmediği, hiç bir kulağın işitmediği ve hiç bir kalb-i beşerin hatırından geçmemiş ni'metler hazırladım."
[97] Kapıyı çalmak.
[98] Perdeyi kaldırmak.
[99] Bunun için denilmişdir ki, "senin varlığın, öyle bir günahdır ki, başka bir günahla mukayese edilmez"
[100] Engel.
[101] Müstehak, Layık..
[102] Kulak.
[103] Elmas, cevher.
[104] Anahtar.
[105] Kapılar.
[106] Parlaklık, ışık.
[107] İş, amel, kazanç, kar
[108] Kısa, Az ibadet eden.
[109] Yak.
[110] Ehl-i tasavvuf demişlerdir ki, "muhakkak fark, sana izafe edilen kazançdır. 'Ubudiyyet vazifelerini ikame etmek ve ahval-i beşeriyete aid olan şeylerdir. Cem senden alınmış (gayr-ı ihtiyari) olan her şeydir. Belki, Allah tarafından olan şeylerdir ki, birçok ma'nalar izhar etmesi ve lutf ü ihsana başlamasıdır. (Yani evvelce takdir edilen ma'naları açığa çıkarmakdır) Ancak 'abd için ikisi de lazımdır. Çünki "fark"ı olmayan kimse için 'ubudiyyet yokdur. Kendisinde "cem'" olmayanda da ma'rifet yokdur. Kulun iyyake na'büdü demesi tefrika ve 'ubudiyyeti isbattır. Ve iyyake nesta'ın demesi taleb-i cem 'dir. Öyle ise sen ilahi irşada dikkat et. Allah Te'ala bunları nasıl toplamış ve yüce Kur 'an'ın başlangıcı yapmışdır. Namazda okunmasını ister şerif ister geda herkese vacibe kılmıştır. Sonra sen bil ki, biz bu risalede cem 'den ve tefrikden neyi kasd ediyoruz? Hakk, kul ile halk arasına girmesin, ruhbanlık sınıfı olmasın diyedir. Hem de halk, kul ile Hakk arasında perde olmasın. Buradaki fark, hem cem 'den önce hem de cem 'den sonraki farka şamildir. Öy-

le ise vahdet kesrete ve kesret de vahdete perde olmasın. Belki kulun ma'rifetle 'ubudiyyeti cem' etmesi lazımdır. Ta ki, ona fenadan sonra beka hâsıl olsun. Sen bunu anla ki, tehlikeli şeylerden kurtulmuş olursun. Allah hadidir ve benim itimadım da onun üzerinedir.
İslam Ansiklopedisi'nden cem' kavramı ile ilgili olarak şunları aktarabiliriz: "Sözlükte "toplamak, bir araya getirmek, dikkat ve iradeyi teksif etmek" anlamına gelen cem' tasavvufta bir hal olup fark veya tefrika ile birlikte kullanılır. Ruh ilahi güzelliği seyre dalınca zat-ı ilahi nurunun galebesi karşısında eşyayı birbirinden ayıran aklın nuru söner; böylece Hakkın ortaya çıkması ve batılın kaybolması sebebiyle Kadim (Allah cc) ile hadis (mahluk) arasındaki fark da ortadan kalkar ki bu hale cem' denir. Daha sonra zatın yüzüne izzet perdesi çekilip ruhun zattan uzaklaşarak halk alemine geri dönmesi ve kadim ile hadis arasındaki ayırımın yeniden belirmesiyle tefrika hali meydana gelir. Cüneyd-i Bağdadi, Bündar b. Hüseyin ve Ebu Yakub en-Nehrecuri cem'i "vecd halinde Allah ile beraber olmak" farkı "beşeriyet sıfatı içinde Hakk ile Halkı birbirinden ayırmak, ayrı ayrı varlıklar olarak görmek." şeklinde tarif etmişlerdir. Cem' dağınık halde bulunan ilgi ve dikkati tek noktada toplamak olduğuna göre dikkat ve ilgisini Allah'ta yoğunlaştıran sufi zikrederken yalnız "Allah" der, başka hiç bir şey söylemez ve görmez. İlgi ve dikkatini Hakk'ın dışındaki varlıklara yönelten ise yaratıklardan başka bir şey görmez… Cem' halini kavrayan tevhidin hakikatine erer. Çünkü fark ayırır, cem' birleştirir, tevhide götürür. Cem' huzur halinden gaybet haline geçme, kendini ilahi tasarruf altında görmedir. Kulun Allah'a amellerle ulaşması fark, Allah'a yine Allah ile ulaşması cem'dir.

111 Sapma, Sapıklık.

112 Hatalı.

113 Köy.

114 Uçurum, tehlike

115 Sure-i Nisa 78. Âyetin bir kısmı olup meali: "Onlara {kâfirlere} bir iyilik gelirse; bu Allahdandır derler. Bir kötülük geldiği zaman da, bu senin yüzündendir derler. De ki, hepsi Allahdandır.

116 Sure-i Nisa 79. Âyetin bir kısmı olup meali: "Sana gelen her iyilik (bir lutuf olarak) Allahdan, her kötülük ise (bir hatanın neticesi olarak) senin nefsindendir.

117 A 'raf, 7/155. âyetin bir kısmıdır. Cenab-ı Hakk, Hazret-i Musa 'aleyhisselamdan bahisle buyurur. Meali: "Zaten bu da senin imtihanından başka bir şey değildir. Sen onunla dilediğini sapıklığa, dilediğini de doğru yola iletirsin."

118 Akılsızlar, ahmaklar,

119 Faydalı.

120 Süs.

121 Şeytan.

122 Yakınlık.

123 Yakın.

124 Yol, Tarz, Üslub

125 Uzak, kenar. Uç.

126 Kulağında.

127 Bir, Beraber.

128 Rahatla, Oyalan.

129 Ebu Süleyman Darani kuddise sırruh buyurdu: "Hakikat benim kalbime girmek ister, kırk gün ona izin vermem, ta ki kalbime girmesi için iki şahid ki, biri Kitab (Kur'an) ve biri sünnet olmadıkca"

130 Nimetenme.

131 Yer zaman.

132 Salik için" Ahadiyyet" mertebesinin idrak edildiği cem' halinin hâkim olduğu seyr makamıdır.

133 Sultan-ı Enbiya efendimizin, Hazret-i Aişe validemize hitabı olup; "Ey Hameyra benimle konuşunuz" buyurur.

134 Yersiz, mekânsız.

135 Bilinmiyor mu? Görülmüyor mu? Büyük mertebelere kullukla ulaşılır olduğunu bildirmek için, Allah Te'ala Sure-i İsra'nın birinci âyetinin başında Nebiyyihi ve Resulihi demeyip 'Abdihi buyurmuşdur.

[136] Sure-i Fatır 10. Âyetin bir kısmı olup meâli : “Güzel söz ancak O ‘na yükselir. O güzel sözleri de iyi iş ve hareketler yakseltir.”
[137] Hasan’ı Basri Hazretleri kuddise sırruh buyurdu: “Hakikat âleminde ‘ameli, terk değil, ‘amelin mülahazasını terk etmekdir. Yine buyuruyorlar ki: “‘Amelsiz cenneti istemek, günahlardan bir günahdır.”
[138] Lakin
[139] Tırmanmak.
[140] Hazret-i ‘Aişe radıyallahu anha buyurdular: “Resüllullah sallallahu ‘aleyhi vesellem namazda kıyamda iken (mübarek) ayaklarının şişdiğini görünce, niye kendini böyle zorluyorsun? Hâlbuki Allah senin geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlamış deyince, Efendimiz, ben şükreden bir kul olmayayım mı? diye buyurdular”.
[141] Burada Sure-i Feth ‘in 2. âyetine işaret olunmaktadır.
[142] Kuruntu.
[143] Hadis-i kudsilerdendir. Allah te’ala “ben onu sevinceye kadar, kul devamlı olarak, nafilelerle bana yaklaşır” buyurmaktadır.
[144] Fayda
[145] Zarar.
[146] Hepsi.
[147] Kudsi Hadislerdendir. “Ey kulum eğer sizin evveliniz ve ahiriniz insanlarınız ve cinleriniz, en muttaki kişinin kalbi üzere olsanız, bana bir faydası olmayıp, mülkümde de bir şey artmaz. Ey kulum, evveliniz ve ahiriniz, insanlarınız ve cinleriniz, en günahkâr kişinin kalbi üzere olsanız benim mülkümden hiç bir şey eksilmez. Yine; Allah te’ala ey kulum bahs etdiğimiz sizin ‘amellerinizdir. Ben onları sayıyorum, sonra onları size veririm. Kim bir hayır bulursa Allah’a hamd etsin. Gayrini bulursa yalnız kendi nefsini kınasın” Ebi Zer radıyallahu ‘anhdan Müslim’in rivâyetidir.
[148] Muhakkak insanın kendi amellerine göre haşr olunacağı hakkındaki bölümdür.
[149] Kızgın, kızışmış.
[150] Sokaklar-Çarşılar.
[151] Kusursuz.
[152] Uzak.
[153] Burada Sure-i Neb’e 18. Âyete işaret olunmaktadır. Bölük bölük geleceksiniz ma’nasınadır.
[154] Sure-i Neb’e 18. Âyet meali: “Sur ‘a üfürüleceği o (kıyamet) gün, bölük bölük geleceksiniz”
[155] Rivâyet olunur ki, bu husus Hazret-i Peygamber sallallahu ‘aleyhi veselleme soruldu. Resillullah sallallahu ‘aleyhi vesellem buyurdu ki, “Benim ümmetim on sınıf üzere haşr olunacaktır. Bazıları maymunlar, bazıları domuzlar suretinde ve bazıları ters yaz olacakdır. Şöyle ki, Ayakları yüzleri üzerinde olarak sürüklenirler. Bazıları Kör, bazıları sağır ve dilsizdirler. Bazıları dilleri göğüsleri üzerine sarkmış olduğu halde dillerini çiğnerler. Ağızlanandan irin akar ve herkes onlardan nefret edip onları pis ve necis addederler. Bazılarının elleri ve ayaklan kesilmişdir. Bazıları ateşden dallar üzerine asılmışlardır. Bazıları leşten beter pis kokar. Bazıları katranla boyanmış cübbelerini derilerine yapışmış olarak giyerler. Maymun suretinde olanlar, koğuculuk yapan ve yalan söyleyenlerdir. Domuz suretinde olanlar, haram mal yiyenlerdir. Ters yüz olanlar, faiz yiyenlerdir. Kör olanlar, hükmünde zulüm yapanlardır. Sağır ve dilsizler kendi amellerini işlerini beğenip gururlananlardır. Dillerini çiğneyenler ise, sözleri işlerine muhalif olan ‘ulema ile vaizler ve kıssacılardır. Elleri ayakları kesik olanlar, komşularına eziyet verenlerdir. Ateşden dallar üzerine asılmışlar, halkı sultanlara (amirlere) ihbar ve şikâyet eden jumalcilerdir. Çok pis ve leşden beter kokanlar ise, şehvet ve lezzetlerine tabi olup mallarından Allah Te’ala’nın hakkı olan zekâtı men’ edenler ve vermeyenlerdir. Katrandan cübbeleri giyenler, kibir, gurur ve ‘ucub ehli olanlardır.
[156] Gelir.
[157] Domuz.
[158] Aşağı, alt
[159] Asımış, idam edilmiş.
[160] Pis kokan.

[161] İftira eden, Karalayan.
[162] Kovuculuk yapan.
[163] Yasak, Kanunsuz.
[164] Haddini aşmak.
[165] Sağır.
[166] Dilsiz.
[167] Sözleri
[168] Komşularına eziyet veren
[169] Gammazlama, Jurnalleme
[170] Ateş kökü, ateş kütüğü.
[171] Ceset, leş.
[172] Övgü.
[173] İç.
[174] Deri, dış.
[175] Mümkün. Caizdir.
[176] İlerleme.
[177] Esinti, Rüzgâr.
[178] Koku
[179] Gül bahçesi
[180] Öz, asıl, en güzel kısım.
[181] Yine bir Hadis-i Kudside Allah Te'ala buyurur: "Benim kulum ben onu sevinceye kadar, durmadan nafilelerle bana yaklaşır. Nihâyet ben onu sevince, onun gözü ve kulağı ben olurum"
[182] Hazret-i Ömer 'in oğlu Allah Te'ala her ikisinden de razı olsun, buyurdu:"Hazret-i Peygambere sallallahu 'aleyhi vesellem Allahü Te'ala ne yerdedir ve ne de göktedir denildiğinde Peygamberimiz sallallahu 'aleyhi vesellem mü 'min kullarının kalbindedir" buyurdu. Ve Hadis-i Kudside: Ben arza ve semaya sığmam. Ancak takva ve vera' sôhibi temiz kulum un kalbine sığarım"
[183] Süpürge.
[184] Nebi sallallahu 'aleyhi vesellem efendimiz "ezkarın en hayırlısı lâ ilâhe illallah diye şehadetedir" buyurdu.
[185] Hazret-i Resul sallallahu 'aleyhi vesellem buyurdu: "Ebu Hureyre senin yaptığın her iyilik kıyamet gününde tartılır. Ancak şehadet kelimesi olan Lailaheillallah müstesnadır. Hiç bir mizana konulmaz. Zira kelime-i şahadet, bunu sıdk ile söyleyenin mizanının bir kefesine konulsa ve yedi kat göklerle yerler içindekilerle beraber öbür kefeye konsa lailaheillallah daha ağır gelir"
[186] En güçlü.
[187] "Nebi sallallahu 'aleyhi vesellem buyurdu: "islam beş şey üzerine bina kılındı. Birincisi en lâilâhe illallah diye şahadet etmekdir."
[188] Sure-i Enfal 41. âyetin bir kısmı olup meali: "Iyi biliniz ki, ganimet olarak ele geçirdiğiniz her hangi bir şeyin muhakkak beşde biri Allahın"
[189] Ganimetler.
[190] Son derece, pek ziyade.
[191] Yaralılar.
[192] Beşte birler. Yani ğanimetin beşte dördü.
[193] Vesveseciler.
[194] Sevkeden.
[195] Uzaktır.
[196] İnsanlardan Allaha en yakın ve sevgili olan adil sultandır. Allaha en uzak ve kendisine en çok bıığz edilen de zalim sultandır.
[197] Sure-i Nisa 1. âyetin bir kısmı olup meali: "Sizleri bir tek candan yaratan, o candan da eşini halkeden ve ikisinden birçok erkek ve kadın "
[198] Rahat, Huzur içinde.
[199] Fazla, pek ziyade.

[200] Sure-i İbrahim 7. âyet'in bir kısmı olup, meali: "Andolsun eğer şükrederseniz nimetinizi arttırırım. "
[201] Zaman
[202] Ağaç.
[203] "Direkler üzerine yapılmış yüksek binaların sahibi" demekdir. Kur 'ân-ı Kerim'de Sure-i Fecr 7. âyetde buna işaret vardır.
[204] Kötü.
[205] Araştırmak, Soruşturmak.
[206] Taraf tutmak.
[207] Kanunlarınızda ve hükümlerinizde adil olunuz.
[208] Sure-i Maide 8. âyetin bir kısmı olup meali: "Adil olun ki, takvaya daha yakındır" .
[209] Hazret-i Nebi sallallahu 'aleyhi vesellem buyurdu: "Padişahın bir gün adaletli davranması, yetmiş sene ibadetden daha hayırlıdır. Hazreti peygamber sallallahu 'aleyhi vesellem benim canım yed-i kudretinde 01/ Allah 'a yemin ederim ki, adil olan sultanın ameli bütün tebaasının ameli gibi göklere yükselir"
[210] Layık, uygun.
[211] Vakit kaybı.
[212] Resulullah sallallahu 'aleyhi vesellem. "ya Rabbi faydasız ilimden sana sığınırım " buyurdu.
[213] Kirişsiz bir yay. Çatısız.
[214] Büyülenmiş.
[215] Kandırılmış, mağdur.
[216] Peygamberimiz sallallahu 'aleyhi vesellem "kim bildiği ile amel eder Allah bilmediğini ona öğretir" buyurmuşlardır.
[217] Peygamberimiz sallallahu 'aleyhi vesellem buyurdu ki; "Hem zahirî hem de batınî ma'nası olmayan hiç bir âyet nazil olmamışdır"
[218] Öz, akıl, konunun esprisini kavrama.
[219] Eşsiz.
[220] Mürid, ulemaya göre iradesi olandır. Sofiye indinde ise iradesi olmayı kimsedir. Hazret-i Bayezid Bestami'ye kıddise sırruh "sen ne istiyorsa denildik de, buyurdu ki, benim iradem irade etmemekdir"
[221] Sofiye taifesinin seyyidi Hazret-i Cüneyd Bağdadi "mu'teber olan hm değil içten ve kalben yanmakdır"
[222] Yapışmak, sarılmak.
[223] Çadırlar onların çadırları gibidir. Kabilenin kadınlarını görüyorum kadınlar değil.
[224] Çadır.
[225] Yılan.
[226] Resulullah sallallahu 'aleyhi vesellem buyurdu: "İnsanların en şerlisi kıyamet koptuğunda hayatda olanlardır"
[227] Zan, kaygı
[228] İbn-i Mes'ud radıyallahu anhdan rivâyet olundu; "Hazret-i Peygamber bir çizgi çizdi ve bu reşad yoludur, buyurdu. Sonra o çizginin sağın soluna birçok çizgiler çizdikten sonra buyurdu ki, bunların her birin üzerinde bir şeytan vardır, o yola davet eder. Sonra Hazret-i Allah kavlini okudu ve işte bu benim yolumdur, ona tabi' olunuz buyurdu"
[229] Yazı, hat, çizgi.
[230] Yanılmasına sebeb olan.
[231] Hazret-i 'Ali. kerremallahu vecheh buyurdu: "Halk üzerine bütün yollar kapalıdır, yalnız ve yalnız Hazret-i Peygamber sallallahu 'aleyhi vesellemin izine tabi' olanlar müstesnadır."
[232] Sure-i Al-i İmran 31. Âyetin bir kısmı olup meali: "Resulüm, Habibim ki, eğer Allahı seviyorsanız hemen bana tabi' olunuz ki, Allah da sizi sevsin"
[233] Sure-i Kalem 4. âyete işaret etmektedir.
[234] Sure-i Ahzab 21. âyetin bir kısmı olup meali: "Allahı arzulayanla Allahın Resulünde sizin için pek güzel örnek vardır"
[235] Nimetler mekânı.

236 Buhari Hişam oğlu Abdullah'tan rivâyet etdi. Hişam oğlu Abdullah radıyallahu anh buyurdu: "Biz Hazret-i Peygamber sallallahu 'aleyhi vesellem ile beraber iken, Resüllullah sallallahu 'aleyhi vesellem Hazreti Ömer 'in radıyallahu anh elini tutunca, Hazret-i Ömer radıyallahu anh, : Resulullah nefsim hariç bana her şeyden daha sevimlisiniz dedi. Hazreti Peygamber sallallahu 'aleyhi vesellem, hayır, nefsim yed-i kudretinde ol. Allah 'a yemin ederim ki, beni nefsinden de çok sevmelisin. Hazret-i Ömer radıyallahu anh Allah 'a yemin ederim ki, zat-ı âlinizi şimdi nefsimden de çok sevdim, dediğinde Hazret-i Peygamber sallallahu 'aleyhi vesellem şimdi imanın kâmil oldu, buyurdu"

237 Şimdi.

238 Daha sevimli.

239 Renklendirme.

240 Engel olmasın.

241 İnsan,insanla alakalı olan şeyler.

242 Sarhoş

243 Sohbet yeri, muhabbet meclisi

244 İlahi alem.

245 Parlama, aydınlanma.

246 Prangalar, zincirler.

247 Serbest, özgür.

248 Sığınma.

249 Rızık, gıda, azık.

250 Kurtuluş.

251 Ulaşırma usulü, tarzı.

252 "Gayn" kelimesinin noktası giderse "ayn" olur. "Ayn" lugatta eşyanın hakikati ma'nasına da gelmektedir.